

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 18 (31)

Суми – 2019

**SECTION 4
COMMERCIAL LAW;
ECONOMIC AND PROCEDURAL LAW**

**СЕКЦІЯ 4
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО;
ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i18.p43>

ВИДИ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

*Кацюба Карина Валеріївна,
Асистент кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет ім. Я.Мудрого
ORCID: 0000-0002-9034-8777*

Непідприємницькі товариства грають найважливішу роль у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, в той же час є активними учасниками цивільних відносин. Стаття присвячена актуальній проблемі визначенню видів непідприємницьких товариств через з'ясування правового статусу окремих їх видів, які повинні створюватися для досягнення певної мети та наділятися цільовою правоздатністю. Спроби класифікувати непідприємницькі товариства за різними підставами робилися науковцями неодноразово та залишаються досить дискусійним питанням, відсутній єдиний підхід.

Автором наголошено на складності визначення критеріїв відмінності різних непідприємницьких товариств, адже вичерпного їх переліку не існує, а всі вони повинні створюватися в межах однієї організаційно-правової форми юридичної особи "товариство" та мати всі ознаки, притаманні саме цій організаційно-правовій формі юридичних осіб. Однак наводяться різні можливі підстави для розрізнення, такі як мета створення та характер діяльності, організаційна структура та юридична природа права участі в товаристві, якісний склад учасників, характер цивільно-правової відповідальності товариства.

У статті відмічається, що виникнення непідприємницьких товариств обумовлено їх правовою та економічною природою, як прагнення людини створити комфортну середу мешкання та можливості її формування за власним розсудом, шляхом поєднання інтересів у різних видах для соціальних, благодійних, освітянських, наукових, культурних та інших цілей, спрямованих на досягнення соціальних благ. Визначений спеціальний правовий статус та ознаки непідприємницьких товариств. Зроблений висновок, що в непідприємницькому товаристві два види правовідносин, які регулюються різними методами цивільного права: внутрішньокорпоративні правовідносини або організаційні, що регулюються методом, при якому рішення більшості є обов'язковим для меншості, та майнові правовідносини, які регулюються методом юридичної рівності сторін, зі всіма правовими наслідками.

Ключові слова: непідприємницькі товариства; види непідприємницьких товариств; правовий статус непідприємницьких товариств.

Katsyuba K.V. Types of non-enterprise societies. Non-entrepreneurial company play a great role in the formation of modern civil society in Ukraine, while being active participants in civil relations.

The article deals with the actual problem of defining the types of non-entrepreneurial company by clarifying the legal status of their individual types, which must be created in order to achieve a certain purpose and be empowered with a purposeful capacity.

Attempts to classify non-entrepreneurial company on various grounds have been made by scientists on several occasions and remain a rather debatable issue, and there is no single approach.

The author emphasized the difficulty of defining the criteria of distinction between different non-entrepreneurial company, since there is no exhaustive list of them, and all of them must be created within the same organizational and legal form of a legal entity “society” and have all the characteristics inherent in this organizational and legal form of legal entities.

However, there are various possible reasons for the distinction, such as the purpose of creation and nature of the activity, the organizational structure and legal nature of the right to participate in the company, the qualitative composition of the participants, the nature of civil liability of the organisation.

The article notes that the emergence of non-entrepreneurial company is due to their legal and economic nature, as the desire of a person to create a comfortable living environment and the possibility of its formation at their own discretion, by combining interests in different types for social, charitable, educational, scientific, cultural and other purposes aimed at achieving social benefits. The special legal status and signs of non-business partnerships are defined.

It is concluded that in a non-entrepreneurial company there are two types of relationships governed by different methods of civil law: intra-corporate relations or organizational ones governed by a method whereby a majority decision is binding on a minority, and property legal relationships governed by the legal equality method. all legal consequences.

Keywords: non-entrepreneurial company; types of non-entrepreneurial company; the legal status of non-entrepreneurial company.

Постановка проблеми: Непідприємницькі товариства (далі – НТ) грають найважливішу роль у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, в той же час є активними учасниками цивільних відносин. НТ вирішують соціальні проблеми, в деяких випадках, набагато швидче, чим з цим може впоратися держава. Це може бути підтримка та захист прав соціально уразливих верств населення, відстоювання прав громадян на сприятливе навколишнє середовище, комплекс питань, пов'язаних з місцевим самоврядуванням, організація дозвілля, освіта, перекваліфікація і т.п.

Науковцями робилися неодноразово спроби класифікувати НТ за різними підставами але залишається досить дискусійним питанням. Складність систематизації полягає в тому, що існує велика кількість НТ, а також існує велика низка критеріїв за якими можна їх класифікувати, таких як мета створення та характер діяльності, організаційна структура та юридична природа права участі в товаристві, якісний склад учасників, характер цивільно-правової відповідальності товариства.

Різноманіття форм НТ прямо залежить від певної мети заради якої воно створюється та його функцій. Одні з них створюються та функціонують заради надання економічних благ невизначеному колу осіб, які не є учасниками самого НТ (благодійні організації, установи, фонди), інші за для задоволення потреб, поперед все, самих учасників НТ (громадські організації, об'єднання

співвласників багатоквартирних жилих будинків, кредитні спілки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань правового статусу НТ було приділено увагу в працях В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, І.М. Кучеренко, В.І. Жукова, О.І.Зозуляк, Н.Ю. Філатової, І.П. Жигалкіна, В.Ф. Піддубної, О.О. Біляєва, В.В. Кочина, М.В.Менджул, А.В.Зеліско та багатьох інших вчених, що підкреслює актуальність теми дослідження.

Незважаючи на значний інтерес науковців до питань діяльності НТ, невирішених проблем залишається багато, серед яких правовий статус НТ, організаційно-правова форма, їх види, правова природа відносин між НТ та його учасниками.

Мета і завдання. Метою статті є дослідження правового статусу НТ різних видів в залежності від відрізняльних ознак та ключових підстав для їх класифікації та виокремлення видів НТ.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах стрімкого реформування цивільного законодавства з'являються все нові та нові зручні форми об'єднання громадян України за власним розсудом з метою реалізації своїх прав, діяльність яких спрямована на досягнення соціальних благ, а основою досліджень названих об'єднань стають судження про окремі організаційно-правові форми чи види цих НТ та регламентацію їх діяльності.

Говорячи про різновиди організаційно-правових форм НТ, слід, перш за все, визначитися з названою дефініцією. Організаційно-правовою формою юридичної особи – є сукупність конкретних ознак,

що об'єктивно виділяються у системі загальних ознак юридичної особи та суттєво відрізняють цю групу юридичних осіб від всіх інших [1, с.134]. Якщо ж хоч одна з ознак юридичної особи виділяє її з числа інших, то йдеться про самостійну організаційно-правову форму юридичної особи. В протилежному випадку йдеться про окремі види організацій в межах однієї організаційно-правової форми [2, с.145].

Цивільний кодекс України (далі – ЦК) встановлюючи організаційно-правові форми юридичних осіб, закріплює що всі юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом, та, в свою чергу, поділяє всі товариства на підприємницькі та непідприємницькі. Однак ЦК не містить вичерпного переліку організаційно-правових форм НТ, як для підприємницьких, віддаючи перевагу спеціальному законодавству. Таким чином, досліджуючи правовий статус цих суб'єктів цивільних правовідносин, потрібно вести мову лише про одну організаційно-правову форму непідприємницькі товариства та наводити тільки види цих юридичних осіб в межах цієї організаційно-правової форми. Наприклад, стосовно правової регламентації діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків йдеться про однойменний Закон “Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку” [3].

На думку В.І.Жукова, є досить невдалим визначення в вищезазваному законі дефініції “об'єднання співвласників багатоквартирного будинку”, що не є науковим визначенням [4, с.37]. До того ж, говорячи про “об'єднання”, ми аж ніяк не сприймаємо його як суб'єкта цивільних правовідносин. Згідно тлумачення В.Даля під “об'єднанням” розуміють дію за дієсловом “об'єднувати”, що означає “поєднувати, приводити до єдності, до одного, узгоджувати, узагальнювати” [5, с.635].

Слушною є думка В.І.Жукова, що саме термін “товариство”, запропонований ЦК, необхідно застосовувати до цих суб'єктів цивільних правовідносин, який посідає логічне місце в цивільному законодавстві України [4, с.38]. Незрозуміло чому законодавець наводячи в ЦК єдину організаційно-правову форму непідприємницьких юридичних осіб – товариство, в спеціалізованому нормативному акті оперує іншим поняттям вносячи певні колізії в законодавство.

Шляхом подолання цієї проблеми є певне узгодження законодавства, що регулює діяльність цих НТ. А саме закріплення в спеціалізованому нормативному акті дефініції “Товариство

співвласників багатоквартирного будинку”. Це більш притаманно правовому статусу цієї юридичної особи, адже товариство є союзом, а осіб чи капіталів, чи може й першого і другого це ще належить розібратися.

Тому для наведення різних видів НТ потрібно розглядати різні можливі підстави для класифікації цих осіб з урахуванням певних ознак, яким суттєво відрізняли саме цю юридичну особу від інших.

В основу класифікації НТ можна включити мету її створення. Як вказувалося вище, засновники НТ переслідують непідприємницькі цілком визначені соціальні, культурні та інші корисні цілі, які потребують статутного обмеження цільовою правоздатністю. Звільнення же від будь-яких обмежень, тобто наділення загальною правоздатністю, привело б до ігнорування інтересів засновників. Це актуальне питання з огляду на те, що причини надання цільової правоздатності полягають в захисті інтересів засновників.

В залежності від виду НТ, мета його створення може полягати, як приклад, в здійсненні, як основної мети діяльності, благодійної діяльності в одній чи кількох сферах, визначеної Законом “Про благодійну діяльність та благодійні організації” [6], в задоволенні релігійних потреб громадян сповідувати та поширювати віру, визначених Законом “Про свободу совісті та релігійні організації” [7], в задоволенні потреб членів кредитної спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків її членів, відповідно до Закону “Про кредитні спілки” [8]. Таким чином прослідковується різноманіття цілей створення НТ, звідки впливає додатковий критерій для їх класифікації це предмет діяльності, а саме певний цільовий перелік видів діяльності, який встановлюється засновниками в установчих документах.

Враховуючи мету створення, предмет діяльності та інтереси учасників НТ, можна розрізнити НТ двох видів: одні, які створюються для досягнення немайнових благ в широкому сенсі, такі як релігійні організації, політичні партії, фонди, а інші, ставлять метою задоволення інтересів їх учасників, такі як об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, споживчі кооперативи. Учасники одних позбавлені будь-яких зобов'язальних чи майнових прав, а вот інші можуть наділятися деякими правами. Очевидна мета створення інших це задоволення саме приватних інтересів. Але ним слід не забувати про заборону розподілу прибутку, якщо вони займаються підприємницькою діяльністю для задоволення цих інтересів, що характеризує саме

цей вид організаційно-правової форми юридичної особи НТ.

Другою підставою класифікації видів НТ можна покласти організаційну структуру та юридичну природу права участі в товаристві. На жаль, визначення “права участі” законодавцем в ЦК не надано, але акцентовано увагу на том, що воно є немайновим правом. І.В.Спасибо-Фатеева зазначила, що це було зроблено саме для підкреслення його важливості для носія цього зв'язку з юридичною особою (участі в ній), і акценту на тому, що за своєю сутністю цей зв'язок не є майновим, а, як слідство, він не може бути об'єктом цивільних правовідносин, не характеризується оборотоздатністю [11, 18].

ЦК “право участі в товаристві” застосовується до всіх товариств, включаючи підприємницькі, але виключає установи, які також мають непідприємницький характер. Разом з тим, спеціальне законодавство, що регулює статус окремих НТ, Закон “Про кооперацію” [9] оперує терміном “членство”. В Законі же “Про громадські об'єднання” [10] “участь” та “членство” взагалі ототожнюються. Можна зробити висновок, що, хоча з позиції законодавця це і не є принциповим, але все ж таки логічніше для НТ використовувати термін “право участі у товаристві”.

Для з'ясування його сутності, слід дослідити правову природу права участі в товаристві на правах юридичної особи, яке є правом товарища на власні дії, які викликають у іншої особи, самого товариства, стан зв'язаності. Тобто право участі обумовлює причетність до чогось, у чому суб'єкт права бере участь, чим засвідчується юридичний факт, перебування у певному зв'язку з іншими суб'єктами. При чому, це не є зв'язаність зобов'язального характеру, яка, наприклад, може виникати у боржника перед кредитором. Разом з тим, цьому праву не протистоїть будь-який обов'язок. Дії товарища в товаристві, водночас, є і повноваженням, і обов'язком.

Тут слід розрізняти два види НТ: союз осіб та союз вкладів.

“Союзу осіб” притаманно досягнення нематеріальних цілей, причому і не тільки для своїх учасників. Вклади для них не мають особливого значення, але просто, скоріш за все, просто підтверджують членство учасників в ньому. “Союзу осіб” притаманний метод внутрішньокорпоративного відношення, який полягає в тому, що рішення прийняте органом товариства більшістю, є обов'язковим для меншості товарищів. У них не має права на вето, але є певна внутрішньокорпоративна підпорядкованість. За своєю правовою природою право участі складають організаційні відносини,

які є предметом цивільного права. Право участі в “союзі осіб” є обов'язком в “союзі вкладів”.

“Союзу вкладів” притаманний метод юридичної рівності, непідпорядкованості суб'єктів правовідносин один одному. Це майнові правовідносини, в яких всі учасники мають рівні права.

Слушною думкою є позиція науковців щодо двох складових елементів структури корпоративних прав: управлінського та майнового. Причому корпоративні відносини є змішаними майново-організаційними, в яких організаційні спрямовані на обслуговування речових і зобов'язальних правовідносин [12, 134].

Характер правового статусу непідприємницького товариства пов'язаний зі складом засновників (учасників). Можна непідприємницькі товариства поділити на юридичні особи виключного характеру та змішаного. Для першого притаманно, що якісний склад засновників чітко зазначений законодавством, що містить обмеження щодо складу засновників (учасників). В ряді випадків, засновниками, а, відповідно, й учасниками, можуть виступати лише фізичні особи чи лише юридичні особи. До першої групи слід віднести релігійні організації, громадські об'єднання, садівничі, огородницькі чи дачні громадські об'єднання, кредитні спілки, політичні партії і т.ін. Для других прикладом можуть стати асоціації об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, членами яких можуть стати лише юридичні особи. В якості засновників непідприємницького товариства змішаного типу можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. Цю групу можуть складати об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, фонди і т.ін.

Відповідальність є елементом правового статусу будь-якого непідприємницького товариства. Враховуючи характер цивільно-правової відповідальності можна виділити дві групи. Непідприємницькі товариства, які володіють повною (без притягнення сторонніх ресурсів з боку засновників, учасників) самостійною майновою відповідальністю. Такі як фонд, релігійні організації і т.ін. Сукупність непідприємницьких товариств з додатковою (субсидіарною) відповідальністю складають садівничі, огородницькі кооперативи і т.ін.

За обсягом майнових прав непідприємницькі товариства розподіляються на: товариства, що володіють відокремленим майном на праві власності та які володіють майном на праві оперативного управління. Більшість складає першу групу, в якості прикладу можна привести громадські об'єднання та релігійні організації,

фонд, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та практична більшість непідприємницьких товариств. До другої групи слід віднести установи, та ще й зазначити, що засновник хоч і передає установі майно, але він може контролювати цільове використання нею наділеним майном.

Класифікація статусів непідприємницьких товариств в залежності від організаційно-правової форми не має однозначного рішення. До непідприємницьких товариств відносяться юридичні особи різних організаційно-правових форм: громадські, релігійні організації, благодійні та інші фонди, споживчі кооперативи і т.ін. Хоча ця класифікація є, мабуть, самою спірною. Організаційно-правовою формою юридичної особи – є сукупність конкретних ознак, що об'єктивно виділяються у системі загальних ознак юридичної особи та суттєво відрізняють цю групу юридичних осіб від всіх інших. Якщо ж хоча б одна з ознак

юридичної особи виділяє її з числа інших, то йдеться про самостійну організаційно-правову форму юридичної особи. В протилежному випадку йдеться про окремі види організацій в межах однієї організаційно-правової форми.

Законодавець у якості організаційно-правової форми юридичної особи закріплює дефініцію “товариство”, яким є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. В свою чергу, виділяючи непідприємницькі товариства.

Всі перераховані види НТ поєднує відповідність видів діяльності цілям їхнього створення в здійсненні тих завдань, які ставляться перед ними – досягнення суспільних благ з метою охорони здоров'я громадян, захисту прав, задоволення духовних і інших нематеріальних потреб громадян. Разом з тим, варто розмежовувати предмет статутної діяльності НТ й конкретні правочини по здійсненню цієї діяльності.

Література:

1. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І.Борисової, І.В.Спасибо-Фатєєвої, В.Л.Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 480 с.
2. Гражданское право. Часть 1. Учебник Под ред. Ю.К.Толстого, А.П.Сергеева. М: Издательство ТЕИС, 1996. 552 с.
3. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 року № 2866-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>
4. Жуков В.І. Цивільний кодекс України та проект нового Житлового кодексу України: заплановані колізії норм// Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Василя Пилиповича Маслова “Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства”, 25 лютого 2011р./ Відповідальний за випуск проф. Борисова В.І.; Нац. ун-т „Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х.: Кроссруд, 2011. С. 35-44.
5. Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4т.- М.: Рус. яз., 2000. Т.2: И–О. 2000. 779с.
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
7. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
8. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>
9. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/ed20030710>
10. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
11. Спасибо-Фатєєва І. В. Сто проблем зі ст.100 ЦК. Юридич. газета. 2004. № 10. С. 18.
12. Борисова В. До проблеми корпоративних прав учасників підприємницьких товариств. Вісник Академії правових наук України. Харків : Право. 2007. № 4(51). С. 133-140.